

**SPANYOLORSZÁG TÖRTÉNETE FRANCIA IRÓ MEG-
LÁTÁSÁBAN.**

Irta: *Neller Mátyás.*

Louis *Bertrand* könyve, amelynek magyar fordítása a közelmúltban jelent meg könyvpiacunkon, komoly figyelmet és alaposabb megfontolást igényel. Nem csupán azért, mert a mai dilettáns történelmi áramlatban végre komoly és hozzáértő szakember írása, aki ma egyik legismertebb szakértője hazájában Spanyolországnak, de mert valóban pár olyan új szempontot vet fel, amely mindenképpen feltűnő. Aligha van népe Európának, amelyet annyi rágalom, meg nem értés és félremagyarázás ért volna még jószándékúak részéről is, mint a spanyolt. Ez a *«leyenda negra»*, amely hosszú időn keresztül tette elfogulttá a történelemírókat épúgy, akárcsak a szépirókat, végre lassan már tisztulni kezd. A tisztulási folyamat egyik bizonyítéka ez az új könyv, amely buzgó, sajnós, gyakran túlbuzgó jóindulattal nyul hozzá a spanyol problémához. Bár nehéz feladat az ismertetés akkor, amidőn csak a magyar fordítás fekszik az olvasó előtt, mert ily henye, izléstelen és rossz átültetés igazán nem méltó komoly munkához. Jassz-zsargonban mégsem lehet Louis *Bertrand*-fordítást készíteni.

* * *

A spanyol történelemírásnak két alapból kellene kialakulnia: egyik a nép kifejlődése, a nemzeti lélek kialakulása a fenti viharos fokozatokon keresztül a mai végleges formáig; a másik pedig az állam alakulása a gót, majd arab szétdaraboltságtól az állandó, lappangó és mégis sorsdöntő szeparatizmusig az immár megvalósult nemzeti állam egységén belül. *Bertrand* azonban már az alapokat hiányosan, hézagosan rakja le és ezért marad műve voltaképpen torzó. A nemzeti állam alakulását megelőző kornak egyedül lehetséges központi gondolata és kiindulása lenne, hogy végig kísérje a népi lélek fejlődését, amelyre azonos befolyást gyakorolt a római, a germán és az arab uralom, de amelynél nem hanyagolhatók el a föníciai, görög gyarmatosítások sem. A központositott nemzeti állam nem csupán látszólagos, de gyakorlatban is megnyilvánuló egysége mellett pedig nem volna szabad szem elől téveszteni a titokban mindig széthúzó és robbantani kész szeparatista erőket. És ép ezt a kettőt mellőzi a könyv, amely elhagyva az előbbi korokat, csak az arab hódításig nyul vissza és amely a kialakult nemzeti állam lappangó, öröklött betegségével, a szeparatizmussal — amelynek a katalán probléma csak egyik, bár legfontosabb része — mindössze pár odavetett mellékmondatban végez.

Ennek szükségszerű következménye lett, hogy egyoldalú és hiányos képet tudott a spanyol lélekről és egyéniségről megadni. Más, idegen nép lelkében elmélyülni: különösképpen soha nem volt erős oldala az egyébként oly finom és boncoló elméjű magabisztos francia szellemnek. Megdöbbentő irodalmukban az a sekélyesség és felületesség, amelynek népek fölött itéletet vagy véleményt mondanak. *Bertrand* még valamennyire mentes az egyetemes

nemzeti fogyatékoságtól, hiszen könyvében olykor igen mélyre tapint. De legjobb megállapításai, valóban ragyogó fejezetei a mű második felében következnek, amikor már kialakult nép és néplélek áll előtte; amikor már főleg politikáról beszél. Itt azután maradéktalanul érvényesül a ragyogó francia tisztánlátás. Viszont époly jellemző reá, mint franciára, hogy a XV. század végéig elnagyolt vonalakkal dolgozik, mint aki maga is érzi bizonytalanságát.

A spanyol nép kialakulásából egyedül az arab hatásnak szentel komoly figyelmet, de hogy itt is gyakran tévutakra jut, olykor teljesen elveszti mértékét, annak két oka van. Egyik: született francia idegensége és tanácsatlansága az irracionális lélekkel szemben, — ugyanezért nem érti meg a németet sem a francia mind a mai napig; a másik pedig a tulságba vitt jóindulat és rokonszenv a spanyolok és a spanyol kereszténység iránt, — amelyet az arab népies kultúra lefitymálásával hangsúlyoz ki. Ezért ócsárolja és kisebbiti nem csupán az arabokat, de még a befolyást is, amelyet a meghódította gyakoroltak. Pedig az egybeolvadás és áthasonítás nélkül ma nem az volna a spanyol, ami.

Indokolatlanul lekicsinylő hangon nyilatkozik a spanyolországi arab kultúráról az író, láthatóan avégből, hogy a spanyolok érdemeit öregbítse. Pedig ez az arab kultúra része, éppen gazdagsága, nagyszerűsége révén jelentős része lett a spanyol léleknek. «Ha a spanyol muzulmánok a görög-latin örökséghez képest nem is lendítettek sokat a tudományon, filozófián és irodalmon, de legalább elérték valamit a művészet és főleg a hasznosság és praktikum körül...» Ez a «valami» azonban mind máig egyik alapeleme annak a spanyol szellemnek, amely alapjában véve oly idegen a szerepének.

Az arab irodalom kétségbevonhatatlan hatását is elvitatja «... tiszta formai jelentőségű és csak a prozodiában nyilatkozik meg... zavaros verbalizálás a nyugati szellem számára.» Pedig talán arra is gondolnia kell, hogy egyéb más mellett a spanyol románc, a maga korának legértékesebb terméke, innen alakult ki. Az arab zenéről pedig szó sem esik, noha ki érthetné meg nélküle a mai andaluz népdalt, a «flamancot», amelyben még ma is az arab lélek keleti mélabúja rezdül? Itt, ezen a téren, mintha komoly zavarok merülnének fel. «A kalifátus civilizációja... felszámolása a régi, mediterrán civilizációnak nem minden aspiráció nélkül a művészet és gondolat új formái felé. Ezek az új aspirációk csak jóval később, a reneszánszban váltak valóra.» Mintha a reneszánsz nem volna mediterrán civilizáció? Folytatása annak a töretlen európai szellemiségnek, amelynek örökké megújuló ősforrása a görög oikuméne, de amelynek lényeges alkotóeleme a Kelet is?

Nem csoda, ha ily érvelés mellett olykor kénytelen ellentmondásba is keveredni. Talán a fordítás felelős ilyenekért: «... a régi jó erkölcs a kalifák minden erősködésének ellentállt, ámbár Andaluzia klímája kissé megszelídítette ezeket a barbár lovasokat: nemsokára érzéki, gyönyöríttas, borissza, szerelmes fajta lett belőlük.» Vajjon, hol itt az ellenállás? Abd-er-Rhaman lekicsinylése után kénytelen hozzátenni: «Mindazonáltal nem lehet a kalifától eltagadni bizonyos nagyságot... úgy mutatkozott a mediterrán világ előtt, mint Nyugat valódi császára. Fővárosa, Cordoba, versenyre kelt Bagdaddal...» Az ilyesmi a maga korában valóban «bizonyos nagyság» lehetett. És ismertetvén az «igazi spanyol civilizációt» elnyomó barbárokat, egyszer ugyancsak elvétí a szót, a barbár uralom alatt élő keresztényekről írván: «... talán nem is érezték helyzetüket oly sanyarúnak, ha összehason-

lították északi testvéreikével, akik a muzulmán határon túl rideg és zsarnok klérus és feudalizmus uralma alatt éltek.»

Mindezek után világos, hogy a szerző végmegállapítása is erősen vitatható: Nem áll, hogy az arab befolyás felületes maradt és nem jelentett lelket és népet lényegesen formáló erőt. Tévedés, hogy az arab szellemiség nem keresztelte a spanyolnak szellemi, irodalmi és művészeti kultúráját. Ezt nem letagadni, hanem inkább hangoztatni kellene, mert csak így alakulhatott ki az, amit ma spanyolnak nevezünk. Nem népek átjáróháza, hibridország volt a félsziget, egység, jelleg és eredetiség nélkül, mint a mai levantei államcskák. Hanem kohó volt, amelyben már tüzes izzásban elvegyülten formálódott az új, egyéni alak. De Bartrand nem a lelkek kémikusa, aki vegyelemezni tudná az ismeretlen ötvényt.

Amit lélekutatásban elmulasztott, azt viszont politikai megállapításaiban kipótolja. A spanyol jellem alapvető tulajdonságára mutat rá, amikor szembeállítja az arab önkényuralmat a római egységgel és így a mai spanyol szeparatista lelkületet arab hatásra vezeti vissza. Az is találó, hogy a spanyol már ebben az arab korban kezdi elfelejteni az önmagáraulaltság sanyarúságát, már ekkor az ellenfél, az arab zsákmányolásából, munka helyett harcos kalandokból él. (Később ugyanezt folytatja majd a felfedezések korában, amely egybeesik az arabok kiűzésével.) «Keresztények és mórok száz esztendőkön keresztül éltek kölcsönösen egymásból, ki mikor éppen erősebb volt.» És ugyancsak kitűnő összegezése: «Végzetes hatással volt a spanyolokra az a végletes individualizmus is... amelynek következtében két arab vezér soha sem tudta megérteni egymást... Ugyanez akadályozta meg a keresztény Spanyolország egységét is... uszította egymásra az Újvilág meghódítóit...»

* * *

Amikor az arab uralmon és felszabadító háborúkon keresztül ily elfogultan védi a szerző a spanyolokat, akkor tévedést követ el, mert az ilyesmi nem védelem, de torzítás. Viszont helyénvaló és örvendetes, amikor az új kortól, a felfedezésektől kezdődően joggal, méltán és megérdemelten tisztázza a megrágalmazott spanyol nemzeti államat és a hispanizált Újvilágot. Pontosan kimutatja, hogy elsősorban is messianizmus, isteni hivatás és küldetés, pápai megbízatás indította meg a felfedezések hőskorát; korántsem volt olyan a spanyol gyarmatosítás, mint aminőnek elsősorban is a liberális történelem évszázadokon keresztül bemutatta. Columbus jellemzése mesteri. A visszaélésekről és a conquistadorok vadságáról is igen tárgyilagosan és helyesen vélekedik. Bár itt is elírja magát egyizben, a spanyolok védelmében, akik elpusztítottak tengerentúli civilizációkat: «Lehet-e civilizálnak nevezni a peruiakat, akik nem ismerték az írást, éveket és századokat kötetekre bogozott csomókkal számolták, vagy a mexikóiakat, akik gyermekes hieroglifákat használtak...»

Végeredményében azonban tárgyilagos a mérleg, amelyet felállít a spanyol gyarmatosításról: «Mindenestül, hibáikkal — s olykor nem is kis hibáikkal — egyetemben a latinság, vagyis a nyugati civilizáció új formáját jelentik. Észak-Amerika angolszász gépiességével és kollektivizmusával szemben ők az ellentállás: az egyéniség s a szabad emberi tevékenység. A mi világunknál fiatalabb földön őrzik tovább az európai-latin gondolatot.»

És végül nagyon figyelemreméltó eredeti elgondolása: Kolumbusz fel-

fedezésével kezdődik a modern racionalizmus lázadása. Vallásos gondolatból, térítés céljából indult a nagy Genovai merész tengeri útjának és «ebből a vallásos gondolatból született a hitetlen és racionalista modern világ».

Bertrand kitűnő képességei könyve utolsó részében bontakoznak ki legteljesebben. Itt a spanyol nagyhatalom megalakulását, tündöklését és hanyatlását tárgyalja. Itt már a politikai érzékkel olyannyira megáldott francia logikájával látja meg az események végső rugóit; bölcsen tudja, hogy ezeket a nagyobb vagy kisebb tehetségű uralkodókat végeredményében is nem vakbuzgóság, bigottéria, szenvedélyek és gyarlóságok vezették tetteikben, amelyek olykor kíméletlenek voltak: hanem reálpolitikai elgondolások. Ahogy a mórok, a zsidók megmagyarazza és értelmezi kiüldözését, az a maga tömörségében is kimerítő, teljes és tökéletes. II. Fülöpről írt portréja pedig valóságos mestermű, úgyis, mint lélekábrázolás, úgyis, mint történelemírás.

Különösen e korszakban száll erélyesen szembe a rágalmakkal, a spanyol «*leyenda negra*»-val. Bemutatja, mint akarták annak idején felbontani az eretnekségek a központi hatalmú, erős államokat, amely törekvés ellen, csak az inkvizícióval lehetett védekezni. Ezért lett belőle intézmény, bár jóhiszeműen, de mégis a királyi hatalom eszközéül használván fel a vallás tekintélyét. A sok visszaélés ellenére is igaz: az inkvizíció akadályozta meg a reformáció elterjedését a latin országokban, megmentvén ezáltal a latinság és latin civilizáció szellemét. És bár drága volt az ár: a tömegkivégzések és tömegszámkivetések menthették meg egyedül az oly törékeny spanyol egységet. Megóvták az országot a polgárháborúktól, anarchiától, felbomlástól és talán a berberek újabb betörésétől is.

Ugyanily alapos és kimerítő, rövidsége mellett is, a XVII—XIX. század történelmének ismertetése. Azonban ebből is hiányzik egy fontos és jelentős folyamat bemutatása. A szerző csak egyszer, ott is egy mellékmondatban érinti az alkotmányosságot követelő rétegek, szervezetek harcát a központi hatalom ellen. Pedig ez is époly fontos volt, mint az ugyancsak mellőzött szeparatista mozgalom.

* * *

Bármiként van is, Louis Bertrand könyve, amelynek magyar fordításához a kiadó Passuth Lászlóval íratott tartalmas és alapos összefoglalást a legújabb kor történetéről: jóhiszemű, jóindulatu, egyes részleteiben pedig tökéletes munka. Kár, hogy szempontjai olykor egyoldalúak, hogy jóindulatát a spanyolokkal szemben olykor helytelenül érvényesíti. De végre is komoly, alapos könyv; igazságot igyekszik szolgáltatni a megrágalmazott spanyol történelemnek, az alig ismert spanyol népnek, amelyről sokan még ma sem tudják, hogy az egyetemes európai kultúra kialakulásában legalább is annyira döntő szerepe volt, mint a többi nagy európai kultúrának.

A Kisfaludy Társaság díjat tüdőzt ki annak a kritikusknak, foyó-iratnak, vagy újságnak, amely leg-alaposabb felkészültséggel, leg-részletesebben és tárgyilagosabban, rendszeresen kíséri figyelemmel a magyar irodalmat. Nem

hallgathatjuk el jóleső örömmüket, hogy ezt a díjat ezúttal a Napkelet számára ítélte oda a zsüri. A Napkelet megindulása, első száma óta különös gondot fordított az irodalmi szemlére, hivatásának érezte, hogy útmuta-

tója, irányítója és igazságos, szerető bírója legyen íróknak és olvasóknak, mérlegelje könyveknek és színdaraboknak egyaránt. Szükség van az ilyen szellemi őr-állásra, különösen manapság, a könyvtermelések áradatában, amikor még a hivatásszerű kritikus sem lenne képes egyedül áttekinteni a világirodalom újdonságait. Megbízható vezetők kellene a közönségnek, kritikusok, akik összefornak olvasóikkal, akik megnyerik a bizalmát, akiknek szavára szívesen hallgatnak.

A Napkelet gondosan ügyelt mindig arra, hogy a lehetőség szerint hiánytalanul mondja el soha nem titkolt véleményét minden jelentősebb magyar könyvről, íróról, támogassa a jelentkező fiatalságot és ne merüljön el a beérkezett nagyságok felületes tömjénezésébe. Szeretettel és felelősségérzettel vizsgálta hónapról-hónapra a könyvpiacot, a színpadot, a filmet, hogy részletes rovataiban keresztmetszetét adja a mai magyar szellemi életnek.

És ezzel párhuzamosan emlékezett a külföldi irodalom legjelesebb alkotásairól éppen úgy, mint a magyar lélek, szellem, tudás megnyilvánulásairól az ország szűk határain túl. Munkánkat azzal a gondos lelkiismerettel végeztük, amelyet minden kritikusnak éreznie kell, ha tudja, hogy szerepe lehet áldásos is, de éppen úgy romboló. Hűek maradtunk azokhoz az alapelvekhez, amelyek jegyében folyóiratunk megindult és kritikái rovatainkat egyre fejlesztettük, bővítettük.

Amikor most a Kisfaludy Társaság is elismeri eredményeinket, akkor ez olyan öröm és megnyugvás számunkra, amely egyben buzdít is, hogy ezt a kritikai szellemet, amely mindig igazságos,

soha nem elfogult, de amelyet a szeretet megértése vezet: továbbra is ápoljuk. Megmaradjunk annak, amivé folyóiratunk az elmúlt évek alatt vált: a magyarság szellemi és irodalmi útmutatójának. N. N.

Mitrovich Gyula székfoglalója.

A minap tartotta Mitrovich Gyula székfoglalóját az Akadémia nyelv- és széptudományi osztályában. — Személyében a «széptudomány» jeles magyar képviselője kapcsolódik be a Magyar Tudományos Akadémia munkásságába. Mindenképpen üdvös, örvendetes esemény, különösen ha arra gondolunk, hogy Greguss, Beöthy, Négyesy öröke az egyetemen évek óta betöltetlen, vagyis több tanszék között van megosztva. Pedig bizony az esztétikának, mint általában más tudományágaknak is, abban áll a jelentősége, hogy sajátos szempontú vizsgálódásaik részére felhasználja a többi tudományok eredményeit, bizonyos tisztaelvűséggel, a tudományos autonómia jegyében s ha az autonómiát feláldozzuk, feláldoztuk vele az egész tudományt is. Kétségtelenül szüksége van művészettörténeti tudásra az esztétikusnak, meg kell lennie a megfelelő filozófiai felkészültségének, kultúrfilozófiai tájékozottságának; de mindez együttesen a vizsgálandó jelenség, a vizsgálandó fenomen, a művészi érték által megszabott arányban használható csupán fel. S bizony az sem mellőzhető, hogy az esztétikus szememzetének sajátos «szép»-jéhez igazodjék, annak struktúrája legyen irányadó számára az esztétika felépítésénél. Ez a magyarázata annak, hogy az irodalomesztétika felől jötteket érezzük igazán «magyar esztétikusoknak», Gyulait, Péterfyt, Beöthyt, Négyesyt; ez az a művésztág, amelyet anyagának, a nyelvnek parancsa leginkább nemzetivé

bélyegzett nálunk. (A német, angol, francia esztétikus már hamarabb indulhatott s indult is a képzőművészet felől.) Mitrovich Gyula is filozófiai és pszichológiai felkészültséggel, de Gyulai, Arany, Kazinczy esztétikájának a kifejtésével kezdte, hogy azután megrajzolja főművében a *Magyar esztétikai irodalom történetében* az egész magyar «esztétikai tudat» fejlődését. Ha hozzávesszük, hogy ennek az esztétikai tudatnak ébredésének, fejlesztése érdekében megalapította a Magyar Esztétikai Társaságot, tudjuk igazán méltányolni, mit jelent szellemi életünk szempontjából bekapcsolódása Akadémiánk életébe. Előadása, amelyben az «esztétika fogalmát és főproblémáit» vázolta, egész felépítésében és hangnemében annak az ürnek az áthidalása, amely a magyar közelmúlt és a jelen esztétikai tájékozottsága között fennáll. Középponti fogalma, az «esztétikai közönség törvénye», kapcsolatot jelent Beöthy és Horváth János irodalomelmélete felé egyaránt és pedig szinte akaratlanul. Mitrovich ugyanis a pszichológiai módszer egyoldalúságát kívánja egyensúlyozni ezzel a minden egyénin felülemelkedő törvényszerűséggel. Az egész előadás könnyed, világos bevezető hangnemű volt, de a szakember szeme észrevehette, hogy ez a bevezetés egy közel négy évtizedes figyelő és kutató munka módszeres egybefoglalása. A szellemi értékek mai relativizmusa közepette vigasztaló tudat, ha valaki a művészi értékelés alapelveit tisztázni óhajtja s rámutat arra, hogy mennyire visszás dolog, ha művész és kritikus szerepet cserélnek: «a művész elvont spekulációkból indul ki, a kritikus viszont tudni sem akar ítéletei módszeres tisztázásáról, elegendő alapnak tartja az ítélkezéshez egyéni ízlését». Lelkiismeretes kritikus és az eredeti

teremtő művész egyaránt szívesen látja azt az esztétikát, amely nem erőszakol tételeket, de meggyőző felvilágosítással szolgál olyan kérdésekben, ahol ösztönünk csupán tapogatózik. — ó.

Zilahy Lajos : A fegyverek visszaneznek (Athenaeum-kiadás).

Zilahynak kedvelt témája a pacifizmus, az emberiség békés virágzása a háborúk és forradalmak megszűnése után. Ezzel a regényével is ezt az eszmét akarja szolgálni, s megrajzolni egy mindenható hadiszergyárosnak, megszámlálhatatlan milliók urának élettörténetét egészen addig, míg megundorodik eddigi életétől, s az osztrák katonai törvényszék által agyonlöveti magát. A saját készítményű puskákkal végzik ki: «A saját fegyverei néztek vissza rá.»

Érdekes és izgató tárgy, nagyszabású lelki téma: hogyan ébred tudatára egy rideg, vasidegű üzletember, hogy a háború szörnyűség, nemcsak vagyonszerzési lehetőség s hogy a maga mestersége, mely a háborút szolgálja, részben okozza is, csúf és embertelen. Azt hiszem, a szerző így tervezte regényét. Balder Henrik alakját legalább e szerint mintázza meg az elején. Érdekesen rajzolja pályafutását és emelkedését a nemzetközi üzleti hatalom és óriási gazdagság magaslataira. A regény expozíciója, mint legtöbb darabjának első felvonása, kitűnő: maga a hős még jóformán meg sem jelenik, de pazar pesti palotájának leírása, nagyszerű estélyének előkészületei, titkáranak intézkedései, páratlan komornyikjának s hódító maitresse-ének, Anne Glinton-nek bemutatása mind az ő rendkívüli egyéniségét világítja meg. S most kezdődik a nagy lelki átalakulás. Megismerkedik egy jelentéktelen operaénekesnővel, Nedey Timával, kit a leköszönő Jeritza Mária helyett hirtelen rántottak elő

az estély hangversenyére. Timának külseje és művészete jelentéktelen, Balderre mégis hat. Meglátogatja rózsadombi villájában, hol hadirokkant vak férjével, Zombor Istvánnal él. Ez tudatában van annak a nagy áldozatnak, melyet hűséges felesége érte hoz, s lemondana róla, hogy az még igazán boldog lehessen. Azt is megtudjuk, hogy Tima valami béke-liga tagja. Előre sejtjük, hogy ő fogja megtéríteni Baldert. Az iparnábob Párizsban megbíz egy hangverseny-rendezőt, hogy szerződtesse Timát külföldi hangversenykörútra, az erre szükséges milliót a mellényzsebéből könnyedén kifizetvén.

Nem akarjuk a mesét tovább követni, csak azt említjük meg, hogy Tima békeligabeli tagsága többé nem szerepel. Esze ágában sincs Baldert a békeszeretet felé terelni, viszont Balder vállalatáról, munkájáról sem tudunk meg jóformán semmit, ellenben kapunk egy szabályszerű szerelmi regényt. Balderre nagyon hat Tima egyszerű, tiszta és nyugodt lelke, érezni kezdi élete ürességét, úgyhogy először el akarja venni régi barátnőjét, Annet, de ezt egy léha szerelmi kalandja közben meggyilkolják. Most Tima felé fordul, ki szintén szerelmes lesz bele. Férje beleegyezik válásukba. Már éppen nagy tengeri útra akar indulni Balderrel mint vőlegényével, mikor egyszerre úgy hátráz, hogy lemond a ragyogó életről s hazautazik vak férjéhez. «Én most az egész lelkemmel visszamegyek a férjemhez, de az egész lelkemmel magammal viszem a maga emlékét és halálomig meg fogom őrizni» — írja Baldernek. Ezzel a szép mondattal a maga részéről befejezte a szerelmi regényt, s otthon a keresett pénzzel kifizeti adósságait, s átépített villáját, szóval a nemeslelkű ideálból egyszerre józan, spórolós kispolgárnővé válik. Baldert azonban tönkreteszi a nagy csalódás. Életűnt, meghasonlott

emberré lesz, aki véletlenül belekerül egy világboldogító béke-társaságba s ennek zagyva bölcselkedése megadja neki az utolsó lökést, mely a halálba kergeti. Itt megint ráeszmélt a szerző főcéljára, de már későn. A pacifista irányregény menthetetlenül a szerelmi regény mellékvágányára siklott, s erről már ez az erőszakos és valószínűtlen lelki csavarintás sem térítheti vissza.

Igen érdekes regény különben Zilahy kiváló elbeszélő művészetével írva. Egymást érik benne a hangulatos leírások (Balder palotája és estélye, Pest tavaszi képe, finom párizsi hangulatok, londoni képek stb.), a finom lélekrajzok (Balder beszélgetése Istvánnal, a vak ember hangulatai, Timának írt lemondó levele, Tima utolsó éjszakája Londonban, Balder lelki összeroppanása stb.), a realisztikus, egyénien újszerű megfigyelések, s a stílusbeli szépségek. Ezek közül csak egyet mutatunk be jellemző példával: «A nagyteremben a Trevor-Arday vonósnégyes éppen befejezte az első számot. A zene úgy halgatott el, mint mikor valami különös madársereg letelepszik egy fára. A legutoljára érkezők végtelen gyengésséggel csukják össze szárnyaikat és végül az egész sereg elszunnyad az alkonyatban, álombeli kis hangok foszlányaival».

Csupa ragyogó részlet, de az egész mégsem elégít ki bennünket. A regény szervi bajokban szenved: szerkezete nem szilárd és következetesen konstruált, lélekrajza pedig — noha lélekrajzi regény — bizonytalan. Tima lelke különösen homályba vész, Baldert pedig a sok finom és megkapó lelki elemzés ellenére is valahogyan csak kívülről látjuk, velünk, olvasókkal szemben is zárkózott, rejtélyes marad. Van valami fantomszerű alakjában, mely a Monte Christoére emlékeztet, kinek elég közeli rokona. Életének vége, mikor óriási vagyonát

a zavarosfejű béke-apostolokra hagyja s agyonlöveti magát, már egészen a fantasztikumba vész.

A regény különben sarkalatos hibái ellenére is igen gazdag tartalmú és pompásan van elbeszélve. Zilahynak határozottan legértékesebb munkái közé tartozik. *Szinnyei Ferenc.*

Sík Sándor : Magányos virrasztó.
(Szent István-Társulat kiadása.)

Sík Sándor legújabb kötete azért meglepetés, mert — noha már évek óta, mint kiforrott költő szerepel — mint mindig most is tud újat nyújtani, nemcsak tartalomban és formában, hanem egész életérzése elmélyülésében. Talán a legnyugtalanabb lírikusunk. Állandóan keresi a legmegfelelőbb kifejezőmódot és a legtalálóbb gondolatot. Ez az állandó fausti nyugtalanság mindig újabb kísérletekre ösztönzi, mindig további utakra úzi. Megnyilvánul formáiban is ez az erős mozgásvágy : hasonlataiban, képeiben igen sok a dinamika. A tartalomban bizonyos megtisztulást jelent ez a lényegre, a legfontosabbra törekvés. Együttal ez a pont — a dolgok mélyén rejtőző gondolat kikutatása — az, ami összekapcsolja a költő Sík Sándort a gondolkodóval. Ez a hajtóerő ad az új kötetnek is tisztultabb látást, határozottabb önismeretet.

Nehéz választani, amikor a kötet legjobb részét akarja kikeresni az ember. Van Sík Sándorban a középkori himnusz-költőből, aki az ódák szárnyán lobog Isten felé, aki a magyar nyelv hősi szókincsét dörömbölteti a legnagyobb problémákban, van benne valami Francis Jammes, vagy még inkább a kereszténység emberszeretetéből, amely kis jellemrajzokban formálódik ki (Lelkeské), van benne valami a századvég érzékeny lelkéből annak betegessége nélkül, amely kis hangulatokat, a lélek apró rezdületeit örökíti meg (Széna-

illat), van benne valami az önmagával vívódó romantikus lelkiségből és végül kora nyomorúságait, vívódását megérző általános emberségből.

Nem tudom, van-e a magyar irodalomban még egy költő, aki annyira napjaink ütőerén tartaná kezét — ahogy szokták mondani — mint Sík Sándor, s aki nemcsak kezét tartja rajta, hanem meg is érzi a korszellem minden változását. Műveltsége segíti talán érzékeny lelkét ahhoz, hogy líráinkban a legmélyebben járjon, amikor napjaink kínos problémáit feszegeti. A helyzetet igen sötétnek, a jövőt kilátástalannak érzi. De nem esik kétségbe. Végeznünk kell tovább dolgunkat, ki kell tartanunk azon a helyen, ahová a sors állított bennünket, még akkor is, mikor semmi értelmét nem látjuk. Legszebben az *Acélemler* című versében ír erről a feladatról, amelyet a telegráfpózna szimbólumába foglal bele. Sok mindent lát és hall az acélemler, néha már-már összeroskad, de akkor összeszen a szomszéd hegyeken álló társaival és megegyeznek abban, hogy

«*Nem tudjuk honnan, nem tudjuk kinek,
De rajtunk meggyen át az üzenet.*»

*Az ismeretlen Igét hordja vállunk,
Bennünket ideállítottak. Állunk.*»

Nem optimista ez a magatartás, de van benne a nagy katonák és vértanúk hősiességéből valami.

Több jel mutat arra, hogy az irodalom és általában a szellemi élet új klasszicizmus felé halad, amelyben az értelem ereje egységbe foglalja a kusza érzéseket, az egyensúly és mérték megfélekezti a viharokat és kilengéseket. Sík Sándor ódát ír az értelemhez, de nem tagadja meg saját korát sem. Tudja, hogy egyéniségében még több a romantikus vihar, mint klasszikus nyugalom, de már látja az új egység szépségét is : A kötet utolsó verse a *Hetes fogat*. Megvan a költőben a hét főbűn és «hétser-hét mellék-

bünöscke». Ezekkel küzdök állandóan, megnyugvás nélkül, és a legszébb a győzelem ezeken az erőkön:

*«Fönnteremni a heles fogaton,
Amikor szilaj hét-sörénye-rázva
Már-már robbanna széjjel a világba,
Megállni fönn, a kemény bakon,
Csuklód körött a gyeplők csókja forrva
Belevágni a pataverte porba,
Izzó küllön, tajtékos zaboldval,
Ostoraid fennvíjjogó dalával
Szállni, amerre telked vágya lendül,
És érezni, hogy új erők ragadnak,
És átadni magad a végtelenből
A végtelenbe sodró Akaratnak!»*

Ezek a témák hajlékony s kulturrált formában születnek meg. A magyar l'art pour l'art-tól átvette Sík Sándor mindazt, amj jó volt benne: a pontosan pattogó ritmust, a csengő rímekeket, a zenélő vagy színes szavakat. Vannak versei, amelyekben a ritmus úgy bokázik, a rimek olyan játékosan csilingelnek és a kettő oly bájos játékot űz egymással, hogy elkerülhetetlenül a magyar vers nagy búvárszék. Csokonainak emlékét idézik az olvasó emlékezetébe. A szép forma mindig fontos Sík Sándor verseiben: néha-néha a szókinca is erőltetett lesz, hogy a ritmus vagy rím hangzóbbá váljék.

A korszerű, tökéletes formán kívül megvan Sík Sándor költői stílusában az egyéni jegy is. Ennek az eredeti egyéniségnek két legfontosabb vonása a hajlékonyság és a fenségeshez való vonzódás. Hajlékonysága, az előadás hangjának változatos gazdagsága oly mértékű, hogy nem is igen lehet rá példát említeni a magyar irodalomból. Idilljei és ódái, szimbolikus versei és önvallomásai között olyan nagy a különbség nemcsak tartalomban, hanem formában is, mintha nem is ugyanaz a költő írta volna. Itt valóban már nem is hajlékony, vagy színes egyéniségről kell beszélnünk, hanem mint a költő mondja: több egyéniségről, amelyek állandó harcban állanak egymással.

*«Oly gyenge, olyan nyomorult vagyok
A magam súlya nehezétől
Majdcsakhogy összeroskadok,
És mégis elejétől
Egy töméntelen törvény virraszt bennem:
Nekem nem szabad és én nem tudok
Csak e g y i k e m-nek lennem!»*

A másik jellemző vonás a fenségeshez való vonzalom. Alapjában véve nem jó szó a «fenséges», ahogyan sohasem jók a poétikai vagy stilisztikai műszavak, amikor jó költőkről beszél az ember. A fenségesbe beletartozik a költő tragikus életérzése is, amely nagy küzdelmet lát ott is, ahol a közönséges halandók unatkozva ásitának. Beletartozik a gondolkodó Sík Sándor kutató hajlama is, amely nem áll meg a kis dolgoknál, addig fürkész, míg el nem mélyíti a jelenséget a lényegéig s így egyszerre magasabb síkra emeli. Jellemző e hajlam működésére az, hogy mi lesz Sík Sándor kezében az idillből. A «Szénaillat» sorozatban van egy kis vers: Kecsepásztorkák. Havasi réten sétál a költő, meglát két kis pásztorgyereket. Valami kalyibát építenek a gyeregyik hajlásában, hordják a követ. Vihar közeleg. A költő figyelmezteti őket, de azok csak rámosolyognak derűs, kék szemükkel és építenek tovább.

Nem szabad befejeznem az ismertetést anélkül, hogy rá ne mutassak Sík Sándor mélyen átélt magyarságára. Talán Berzsenyihez áll legközelebb. Nyugtalanúsága, mozgással, lendülettel való telítettsége, fenségeshez való vonzódása tragikus életérzése a nagy dunántúli költőhöz kapcsolják, de nemcsak modernebb, mint száz évvel öregebb elődje, akihez nem annyira a mester és tanítvány viszonya kapcsolja, inkább a hasonló érzés- és gondolatvilág, mint Adyt a kuruc költészethez. Valahogy hiányzik belőle Berzsenyi fülhedtsége, fékek alól feltörő indulatai. Sík Sándorban minden ösztönösebb, szabadabb és nyiltabb — azt hiszem nem bántó a szó: gyermekibb. *Fábián István.*

Molnár Ferenc: A zöld huszár. (Az *Athenaeum* kiadása.) — A történet, melynek háttére Pest harminc évvel ezelőtt, az író személyes élményeként van előadva, több, személyi-nyek látszó adataival, szubjektív közvetlenséggel, de azért természetesen nem lehet benne önéletrajzot vagy önvallomást látnunk, legfeljebb egyes részleteiben.

A zöld huszár Annus, egy kisvárosi bodega «ítató» leánya, kit egy sánta fotóriporter beajánl a Király Színházba statisztának, hol azután a János vitézben mint zöld uniformis huszár szerepel. Az elbeszélő igen fiatal újságíró egy vidéki Kossuth-szobor leleplezésekor találkozik a gyönyörű, de igen züllött leánnyal s rögtön erős vonzalmat érez iránta, de azt magának sem meri bevallani, hiszen van szép menyasszonya, akivel tiszta, polgári családi életet fog majd élni. A leány is belebolondul s mindenféle módon ostromolja s könyörög neki, hogy emelje ki az erkölcsi piszokból. — Ő azonban könyörtelenül elutasítja, de nem tud az utána való vágyódástól szabadulni és egészen bolondja lesz szerelmének, akárcsak a leány (ennek a szerelmi vívódásnak rajza mesteri). Utolsó találkozásukkor mégis tovább játssza a kegyetlen, hideg főbb szerepét. Annus, ki a sánta fotografusnak kívül egy kasszinó-alaknak is szeretője ebben az időben, megmérgezi magát, ő pedig fiatal fővel követi példáját, de megmentik s menyasszonya a családi élet révébe vezérli szerelmének a lezajlott viharban erősen megrongálódott csónakát.

A kisvárosi bodega petróleum-szagához hasonlóan valami kellemetlen illat lengedez végig ezen a perditatörténeten. A mélyre süllyedt és közsőséges leány, kinek alakja remekül van megmintázva, abban különbözik a «kaméliás hölgyek» kiterjedt

irodalmi rokonságától, hogy nem tisztul meg szerelmében, csak az életét dobja el egy hisztérikus rohamában. Hogyha az, akit szeret, ki is emelte volna a züllésből, úgy éreznék, hogy hamarosan visszasüllyedt volna oda. Hát a tiszta, polgári menyasszony? Az író csak ennyit mond róla: «Megmondjam-e itt, vagy hallgassam el, hogy ő ennek dacára később...» Ez a befejezetlen, hárompontos mondat még sivárabbá teszi ezt az erkölcsi szempontból kiábrándító történetet, melyet az író különben a legtökéletesebb művészettel mesél el.

Ez a művészet Molnár Ferencnek tipikusan realista művészete. Csupa pompás, szabatosan éles megfigyelés mind az alakok megelevenítésében (a vidéki szerkesztő kitűnő zsáneralakja stb.), mind a környezetrajzban és lélekrajzban. Pontos, színezett fényképe az életnek, melyet hol érzelmesen, hol rideg tárgyilagossággal mutat be, de mindig valami szomorú, kiábrándult józansággal és a magasabb életértékekben való hit nélkül.

Stílusa tömör, világos, kevés szóval sokat mondó, mely szándékosan kerüli a modern írók ezer színárnyalatú, finomságokban sokszor túlságosan is gazdag stílusművészetét, de a maga puritán egyszerűségében is rendkívül kifejező és egyéni. Ha a pesti magyartalanságokat és lomposságokat ki tudná belőle gyomlálni, legjobb stilisztáink közt említhetnők. Az ilyenek azonban: Nyugodtan szólítsam meg? — színházban volt a János vitéznél —, vagy össze vannak veszve? — vagy hallgassam el stb. az ép magyar fülnek rettenetek s egy nagyon olvasott és hírneves író könyvében egyenesen veszedelmesek.

Molnár nem nevezi könyvét regénynek, de sokan az ilyent, különösen ha önálló kötetben jelenik meg, szeretik annak nevezni. Gyulai-

nak ma is alig utólért novellaremekét (Egy régi udvarház utolsó gazdája), noha terjedelme kétszer akkora, mint a Molnár könyvéé, senki sem nevezte még regénynek, mert nem is az, éppen úgy, mint Molnár elbeszélése. Az igazi novellát tömörebb szerkezete, a drámáéra emlékeztető koncentráltsága, egyenesvonalú, epizód nélküli, egyenesen célratörő cselekvénye többnyire pontosan megkülönbözteti a regénytől.

Ez a kis könyv különben, fönt említett árnyoldalait s néhány izléstelenségét nem tekintve, Molnár Ferencnek legérdekesebb és legművészebb munkái közé tartozik.

Szinyei Ferenc.

Erdősi Károly: Múmiák és Minarétek. Szent István-Társulat 1936.

Az élőszó nyer irodalmi polgárjogot Erdősi Károly könyvében, a kötetlen, a maga személyes, szinte már intim varázsával ható élőszó. A stílus — amely különben olyan fontos és lényeges eleme Erdősi Károly sajátosan egyéni írói magatartásának — minden erőszakolt szándékosság nélküli. Nem kialakított, hideg fejfel kicirkalmazott mű-nyelv, hanem egyetlen és természetes megnyilatkozási formája az embernek is. Az oldott könnyedségű, vonzó közvetlenségű beszéd-tempó mögött az erős és határozott írói egyéniséget érezni, akinek közlésmódja saját és egyéni, a nyelv, amelyet beszél, csak az övé. Ennek a stílusnak nincs határozott és végleges metruma, előre megszabott szórendváza és nyelvi fordulathasználata, amelyben a mondanivaló engedelmesen követné a stílus sémáit. Ember van a szavak mögött, mindenre elevenen reagáló ember, aki úgy beszél, ahogyan pillanatnyilag érez, aki a szavakat nem megválogatja, hanem találoán, közvetlen ötletességgel használja, és írói beszédének átforrósodása vagy lehiggadása mindig közvetlen

nül függ az élmény nagyságának erejétől.

A stílus egyéniség műve, eredeti egyéniség dolgozza föl az utazás élményét is. Utazni: nagyon ritkán jelent ez közömbös világot-látást. A tájak legtöbbször fölöslegesekek az igazi utazó előtt és a percnyi elidőzések az idegen kultúrák emlékeztető jeleinél csak tisztelgések a messzeség, a különös tájak emberei és műemlékei előtt. Az igazi utazó nem marad meg a táj felületén, a kultúra felső és hozzáférhető rétegén, mint egy betemetett őskori település mélyből ekevas nyomán kivetett cserepeinél. Az igazi utazó egészen másfelé utazik: az idegen kultúrába. Valódi célja: meghallani a tenger alá süllyedt, föld alá omlott atlantiszok harangszavát. Egyszóval mindazt, amit az érzéketlen tájak és szenttelen építkezések csak mellékesen jeleznek. Erdősi Károly számára sem az a lényeges, amit szemmel lát, hanem az, amiről a látottak tanuskodnak, a mélyebb és behatóbb ismerkedés a világgal. Nem arról ír, ami bent van a Baedekerben, a háromcsillagos nevezetességekről, hanem majdnem kizárólag arról, amit nem közöl semmiféle útmutató: a háromcsillagos nevezetességeket előhívó szellemről. Vagyis a kultúráról, amely nélkül a nevezetesség csak kő és malter. A lélekről, amely nélkül az idegen arcú emberek épp olyanok, mint az ismerős többiek. És éppen ez a személyes élmény forró közvetlenségével mélyreható kultúr-lélektani kalauz a legfontosabb, elkülönítő ismertető jele Erdősi Károly könyvének.

A termékeny és homokba fojtott Egyiptom gazdag földjei és sivatagos végtelenjei egyszerre kettős arcot kapnak Erdősi Károly beállításában: a mai, a tájban és emlékekben létező Egyiptom mellett a hajdani, a fáraók Egyiptomának arcát. Ok és eredmény egymás mellett van ebben a

könyvben. A mult tanuskodik a jelen, a történelem lelke a romok élete mellett, és az eltemetett és éberem örködő Egyiptom földjén lepergett utazás leírása szerkezetében olyan lesz, mint egy regény. A páratlan elevenséggel, meleg bensőséggel elbeszélő író érezhető személye csak az összetartó szál, világnézetének sarkalatos keménysége csak a részeket egybefogó líraibb gondolat, — az utazás maga, az egymás mellé sorakozó, egymásba erős és összekötő gyökerekkel átnyúló élmények Egyiptom mai és hajdani történetévé állnak egybe. A mai Egyiptom képe a mult eredménye, a történelmi adatok és események úgy készítik elő az utazás egy-egy sorra-kerülő etappját, mint a regény kiküszöbölhetetlen epizódjai a fontos fordulatokat. Különös és nagyszabású egységet kap ezzel a szerkesztéssel a bemutatott világ szertehúzó tarka érdekessége, az egyszerűen indult utirajz regényes történelmi útleírás lesz, elképzelésében és eredményében verbeli «regényes életrajz», egy föld és egy kultúra életének regényes rajza.

És ennek az Egyiptomnak külön mondanivalója is van az olvasó számára, önmagán túlra mutató mondanivalója. Az egyiptomi kultúra — amelyet olyan jelképesen jelentenek az idők két szélső pontján a múmiák és a minarétek — a lélek kultúrája, az istenhit egyedülálló nagyságának hirdetője, és minden meglévő és eltemetett szépségének megteremtője a belső vallásos érzés, a mindennapi élet fölé emelő hit. Más szóval: tanúság a kereszténység mellett, amely feltételeivel talán egyik ősi kultúrában sem volt meg olyan elevenen, mint éppen az egyiptomiban. Az utazás aztán, amely tájak és emberek, élmények és kultúr-periódusok mélyére vitt, hatalmasan zengő tanulságban nyeri el teljes értelmét. A hívő és papi vezető számára a legtökéletesebb apologetikus bizonyítássá lesz

Egyiptom kettős arca a kereszténység mellett.

Erdősi Károly így, ebben a sokrétű gazdagságban mutatja meg Egyiptomot, és természetesen — önmagát. Az egyéni szemlélet könyve az övé és amikor személytelenül számol be élményeiről és elméletéről, minden betűje mögött ott érezni személyes jelenlétét: a hittelt vezetőt az egyszerű utazó helyett, a felelősséggel idegen világot bemutatót a csevegő, fölületes kalauz helyett.

Thurzó Gábor.

A gyilkos város. *Guido Zernatto regénye. Budapest, Franklin, 1936.*

Az osztrák írók sikerült előadóstélyén közvéleményként alakult ki, hogy a pálmá feltétlenül a rokonszenves alkancellárt illeti meg egyszerű, mély és erőteljes verseiért. Regénye, *Die sinnlose Stadt* (kár, hogy a címét nem lehetett pontosan lefordítani!), végig leköt s egy pillanattig sem hagy kétségben az író szándékának tisztasága iránt. Témája nem új: Rousseautól Verhaerenig tisztult, amíg az írók respublikájában közkinccsé vált: a falut felfaló, a falusi embert megrentő város motívuma, — nem vehetjük rossz néven, hogy a politikust különösen érdekelheti és az írónak köszönhetjük, hogy az ismert problémának új színeket tudott adni.

Hőse, a vadászatért lelkesedő, faluból városba szakadt villanyoskalauz, nem a naturalista regény «bête brute»-je, de nem is az idill vagy a stilizált jellemrajz gazdag vérű és romlatlan falusija. Georg Anhofer arcát nem fogjuk örökre megjegyezni magunknak: jóindulatú, kialakulatlan jellemű osztrák kisember, az emberek és a sors többé-kevésbé könnyű zsákmánya. Nem érezzük, hogy a város túlságosan ráfeküdnék amúgyis vékonyka egyéniségére és a falu hívása kizárólag abban nyilvánul, hogy nem tud ellenállni a vadászás

csábitásának, amely egyébiránt még a csendőrt is magával ragadja és romlásba dönti. Georg a vadaskertben kerül össze a tilosban vadászó zsandárral és önvédelemből lelövi. Felmentik és hazamegy, vissza a földhöz, az erdőhöz, a vadhoz. Körülötte jól megfogott, érdekesen kiválogatott alakok mozognak: a nyugalmazott villanyos-ellenőr és gazdaasszonya; a «szép fiú» a kalauzok között; az olcsó bútorozott szobák pedánsan pénzéhes asszony; a nyomdászsegéd, akinek sorsa végre e kerülő után visszakanyarodik egyedüli álma, a szerzetesség felé s aki egy kissé — nagyon mértékletesen és diszkréten — a szerző szócsöve is. A környezet egészen a naturalista regényé, de Zernatto sikerrel küzd a nagy minták hatása ellen és *hangban, hangulatban* ad újat: sajátmagát, a költőt és az embert.

Ahogy nem kereste az új témát és ahogy lerázta magáról a szabványos «irányregény» kötelezését, úgy nem ad írói, művészi hangsúlyt semminek. Nem stilizál, nem keres képeket. Elbeszél, egyszerű, nagyon egyszerű mondatokban, sokszor sommásan és kevés vonással. De ezek a «vonások» sem mindig gondosan kiválogatottak, nem «homéroszi jelzők». S ez teszi a mondanivalót olyan természetessé, sokszor szokatlanul életszerűvé. Zernatto képek helyett pontos megfigyeléseket ad s innen kapja színeit és meglepetéseit. Fiatal nők alig szerepelnek a regényében: Georg szerelme, a «perzsa lány» csak a villanyoson találkozik vele és nem is tud a kalauz néma szerelméről. Az igénytelenség művészete ez, de igazi művészet és korszerű költészet. Az író nem készíti a szokásos alakjainak, nem «állítja be» őket fényképész módjára, nem mond és nem mondat semmit, ami nem jön természetesen az ajkakra. A költő nem penget lantot, a falu nem zenél, a szarvas nem csoda-

szarvas, a város nem «csápjait nyujtogató város». Kíváncsian várjuk a regény vadaskertjébe lopódzott költő további zsákmányait. *Hankiss János.*

Francois Mauriac: Jézus élete.
(*Athenaeum* kiadás).

Nagy reklám előzte meg Mauriac könyvének megjelenését. Azok, akik ájuldoznak, ha egy francia író csak kimondja valahol Jézus nevét, a mai katolikus lélek legsajátosabb megnyilatkozásának hirdették. De mikor az ember olvasni kezdi, nem tud megszabadulni attól az egyre jobban fojtogató érzéstől, hogy ez az ember nem szereti Jézust.

Mikor latinul kezdtem tanulni, a tanárunk a pesti bazilika homlokzatán levő írást fordíttatta le legelőször: Ego sum via, veritas et vita. Azóta lelkemben cseng-bong ez a szó: vita. Élet. Jézus az Élet. Nem is érti meg őt más, csak aki ezt az életet éli. Ha pedig éli, akkor már nem lehet pusztán az értelemmel néznie, benne kell lüktetnie a szívnek is.

Ez pedig szinte teljesen hiányzik Mauriac művéből. Előszavában meg is vallja, hogy a célja «intellektualista». Nem tetszik neki, hogy Jézus alakját «egyrészt a hétköznapi emberek arányaiba zsugorították, másrészt imádásukkal és szeretetükkel túlságosan magasba emeltek a földről».

Nos, Mauriac nem akarja «imádatlalt és szeretettel» magasra emelni, hanem a saját szavaival «vakmerő könyvet» akart írni. És milyen lett a könyv? Tele szeretetlenséggel és majdnem káromlással. A hívő ember legalább is ennek érzi s a nem hívőnek is legalább annyit el kell ismernie, hogy hétköznapi, durva, kegyeletlen.

Vagy mi másnak lehet azt nevezni, amikor csak «lezsídozza» Krisztust és mint «ácslegényt» emlegeti. Tudjuk, hogy az volt, de úgy emlegetve, mint Mauriac teszi, mégis csak bántó.

Tessék durva és kegyetlen helyett más meghatározást keresni ilyen kifejezések számára : Jézus «tehetetlen gyűlölete» (74), «elképzelhetetlen kevélysége» (79), «az ember Fia Zsidó-asszony fia és most egy hadonászó és heveskedő Zsidó» (190), aki a farizeusokat úgy cipeli magával «mint az ökör a legyeket» (203), (Krisztus illő hasonlat, ugy-e?), és akit «egész banda hitvány ember követ». (74) stb.

Csak azt nem tudom megérteni, hogy kinek szánta Mauriac ezt a művét és mit akart vele elérni? A hívőknek? Azok minden lapján megütköznek és bosszankodnak! — A hitetleneknek, hogy megismerjék és megszeressék Jézust? Ez a mód csak megerősíti őket elfogultságukban és gyűlöletükben. — A közömbösöknek, az «intellectuelek»-nek? Azokat is inkább taszítja, mint vonzza ez a könyv. Hiszen iskola-példa arra, hogyan nem szabad írni Jézusról.

Nem tagadhatjuk, hogy vannak benne szép lapok is, igazi meglátások, Nagyon szép a samariai asszony lelki rajza ; a Magdolna-kérdés megoldása is jó (bár a végén oly szépeket mond, hogy nem lehet megérteni) ; a caesarei jelenet és az apostolok lelki előkészítése mesteri ; a hegyi beszéd tárgyalása is szép, illetve okos (kár, hogy csak *pszichológia* van benne és hiányzik a psziché) ; s a legmegkapóbb a házasságtörő asszony esetének elemzése stb.

Mégis két hibát meg kell említeni. Az egyik, hogy Mauriac minden áron újat akar mondani vagy legalább is újszerűen, de ez csak ilyenekben nyilvánkozik meg, hogy pl. Júdás Iskariotot mindig «keriöti» ember néven emlegeti. Kérdezhetnénk azt, hogy mire jó? A másik, hogy a maga egyéni véleményét ismételtelen ilyen kifejezésekkel kezdi : «az bizonyos», «az igazság az»? Ki igazolja, hogy bizonyos? Ki tanúsítja, hogy az ő véleménykéje az igazság?

Ha ez az a modern francia katolicizmus, melyen nekünk magyaroknak nevelődnünk kellene, akkor nem kérek belőle. (De nagyon jól tudom, hogy nem ez az igazi, a mélyeket járó francia lélek). Általában az idegenrajongás és a külföldi-majmolás helyett jobb volna a magyar értékek felismerése és a magyar sajátságok megszentelő kifejlesztése.

Egy tanulságot mindenesetre leszűrhetünk ebből a könyvből is. Ezzel is úgy jártam, mint minden Jézus életrajzzal. Felzaklatott és visszakergetett a Bibliához. És újra megerősített, hogy szebbet-jobbat még ma sem irtak az Úrról, mint a négy evangélista. Miért megyünk az emberi bölcsesség állott ciszterna vízéhez, mikor az Írásban az élő vizek forrása fakad?!

És még valamit az illusztrációkhoz! Láttunk már Buday Györgytől sok szép fametszetet, azért merjük nyugodtan megkérdezni tőle : minek az a sok meztelenkedés egy Jézus-életrajz illusztrálásában? Mindjárt a legelső kép egy félmeztelen, teltkeblű, néember-arcú valaki. Ki? Nem tudom. Kit akar jelenteni? Nem tudom.

Végezetül szabad-e a jobb idők jelének tekinteni, hogy nem kimondott vallásos kiadóknál egymás után jelennek meg Krisztus-életrajzok? Pappi, Dickens, Dosztojevszky és most Mauriac! Talán a lelkek Krisztus-éhsége nyilvánkozik meg ebben, melyet egyelőre a kiadói üzlet-érzék próbál kielégíteni?

Ha így van, akkor várva-várjuk az igazi és helyes magyar Krisztus-életrajzot. Szunyogh X. Ferenc.

Flórián. *Félix Salten regénye.* (Franklin-kiadás).

Félix Salten, a ferencjózsefi kor lojális szellemű, sok sikert megért írója, ezúttal egy lipicai mén történetével kedveskedik olvasóinak. De Flóriánnak, a császár egyik kedves

lovának története, természetszerűen magába foglalja a ferencjózsefi kor két utolsó évtizedét is. Eleinte csak a kiváló képességű, gyönyörű lipicai csikó, együgyű lovásza és egy bolondos kis foxi élete bontakozik ki a sok szeretetről tanuskodó lapokon, de amikor Flórián Bécsbe kerül, hogy a spanyol lovardában kiképezzék, egyre szélesebb területet ölel fel a regény. A lovarda és az istállók élete körül sok magas személyiség bukkan fel, a császári udvar kiváltságosai. Mindenkit megbűvöl Flórián szépsége és tehetsége, jóllehet eleinte igen megvanak akadva vele, mert Flórián annyira szereti Antont, a lovászegényt, és Boscót, a foxit, hogy amikor azok elmaradtak tőle Lipicán, bánatában nem evett, és a szépsége is fakulni kezdett. Csak akkor éledt föl újra, amikor a lovászt s a kiskutyát is Bécsbe hozatták. Kiképzése csodálatos gyorsan ment végbe, mert a nemes állat már őseitől örökölte mindazt, amit tudnia kellett, s mindenki csodaként beszélt róla.

A ménesben, majd a bécsi istállóban élő lipicai mén fejlődésének és kiképzésének leírása ezernyi érdekes megfigyelésről és sok-sok szeretetről tesz tanúságot. Friss, invenciózus oldalak teszik változatossá a császári udvartartásnak ezt a kevesek által hozzáférhető részét, amelynek jelentősége csak akkor bontakozik ki, amikor maga a császár is meglátogatja a lovardát, ahol Flóriánt bemutatják.

Sok író foglalkozott már Ferenc József személyének leírásával, de ennyire emberi portrénak — úgy érezzük — egy se sikerült. Ferenc Ferdinánd alakja is többször fölmerül. Az olvasó némileg zavarba jön, mert nem tudja, mi érdeklí most már jobban: Flórián sorsa, vagy az udvar főlvázolt rajza, amelynek előterében ott magasodik a császár monumentális alakja, amelyen mintha az idő

sem fogna, és a kegyvesztett trónörökös, aki mohón, elfojtott dühhel várja már húsz év óta azt a napot, amelyen trónra kerül.

A szarajevói merénylet, a világháború, majd a császár halála, egészen közelünkbe hozzák a regény történéseinek idejét. IV. Károly is feltűnik, ő már autón jár, nincs szüksége lovakra. De az istállók csak a forradalom után bomlanak fel, a lovakat elárvezzik, és a nemes Flórián előbb fiakkerlő lesz, majd egy volt udvari lovászhoz kerül. Itt is tejeskocsit híz, majd kegyelemkenyéren várja ki végét.

A mindvégig érdekes és szórakoztató regény kitűnő mellékalakokkal is népes, és sok-sok színt ment meg egy letűnt világból.

Majthényi György.

Rónay György: Szűzek koszorúja.
(Pázmány Péter irodalmi társaság kiadása.)

Amennyire irodalmi divatról lehet nálunk beszélni, a XVI. század most divatban van. Ennek két oka lehet. A mohács utáni kor zűrzavara, reménytelensége sok hasonlóságot mutat napjaink nyomott hagulatával. A másik ok irodalomtudományi. Az újabb irányok sok szempontból különbözhetnek egymástól, de abban megegyeznek, hogy mindnyájan olyan szempontokat keresnek, amelyek szerint a tényeket csoportosíthatják. Egy korszaka sincs a magyar irodalomtörténetnek, amelyben nehezebb lenne egyetlen rendszerező elv keretében foglalni az irodalmi élet jelenségeit. Amilyen hálás a korszak elején a humanista eszmék szerinti csoportosítás, annyira nehézkes később, a protestantizmus kibontakozása után. S sok megoldandó feladat, a problémák újdonsága sok kutatót vonz erre a területre.

A fiatal Rónay György érdeklődését is e köti le. Szerencsés kézzel a legkevésbé fontosnak látszó szem-

pontból nyul az eseményekhez. A mindinkább összezsugorodó katolikus irodalom szerepét kutatja a reformáció évtizedeiben. A középkorban a katolikus, sőt kizárólagos szerzetesi irodalom az egyetlen tényező a magyar irodalomban, a XVII. században Pázmány Péterrel újra átveszi a vezetést, valóban érdekes gondolat megvizsgálni: mi van a virágzás két korszaka között, mit őriztek meg az első kizárólagosságból és előkészítettek-e a második fellendülését? Rónay György mindkét kérdésre ad feleletet. Ha nem is kimerítő ez a felelet a fiatal szerzőnek ebben a munkájában, de már eddigi tanulmányai is, remélhetőleg még inkább az ezután következők alapos és végleges választ adnak majd a felvetődő kérdésekre. Az alapvonalat már is világosan látja. A szerzetesség kezéből átmegy a vezetés a világi papságéba, majd összezsugorodik az esztergomi káptalan heroikus erőfeszítéseiben a protestantizmus mindinkább erősödő hullámai közepette. Ez a mag aztán a későbbi fejlődés melegágya. A humanizmus mély nyomokat hagy még Oláh Miklós munkáin, de mindinkább külsőséggé válik és csökevényesedik, annyira, hogy Pécsi Lukács műveiben már az újvirágzó későgot szimbolika alighanem fontosabb szerepet játszik, mint a renaissance gondolatok. Ezek a keretek már világosak Rónay György eddigi munkásságában is. A tények megállapítása után most már az oksági kapcsolatokat kellene felderíteni és amennyire lehetséges, a vezető gondolatokat elmélyíteni.

Rónay György leplezetlen rokonszenvvel szemléli ezeket az írói egyéniségeket. Stílusán megérezik a szépíró és lírikus érzelmi színezettsége, ami néhány szép és kifejező mondat vagy kép élvezetét nyújtja az olvasónak. Lendületes mondatai nem mindig bírják a kettős terhet: a mondanivaló tömegét és a szerző kísérő hangulatát,

ezért itt-ott szaggatottá, nehezen érthetőkké válnak. Ez azonban elvész az alapos műveltségű szerző lelkiismeretessége, találó szempontjai, meleg érdeklődése és szerényre szabott feladatvállalása mellett.

Fábián István.

Karl Anton Prinz Rohan : Schicksalsstunde Europas. (Leykam-Verlag Graz.)

Európa helyzete a nagy háború óta szakadatlanul romlik. A háborúban csak két tábor állott egymással szemben, ma darabokra tépve, szerte-szétszaggatva vergődik a kultúremberiség. Ha nem is csattog a fegyverek zaja, a különböző világnézetek élesebben keresztezik egymást kifent kardoknál. Sőt a nagy világnézeti egységeken belül is dúl a harc. Nemzeti és nemzetközi irányzatok sem egységesek saját kereteiken belül. Zűrzavar látszata mindenfelé. Radikális parancsuralmi erőszak kényszerre a lelkeken, s megrendült kétség és tétova tájékozatlanság a szívekben. Nagy összefogó eszmék és érzések, amelyeken a rend és társadalom nyugalma pihent, összeomlottak, tartalmukat veszítették, úgy átértékelődtek, hogy senki sem ismer már rájuk. A természettudományos szemlélet egyfelől rideg materializmussá merevedett, másfelől egyetemes jelenségmegfejtő kulcsát kezdi veszíteni. Az ember felőrlik a tömegek rohanásában s a tömegek rohanása vakon és céltalanul omlik a szertefoszló álmok éjszakájába.

Ebben a vaskos kötetben egy nagy kultúrájú s a politika és társadalmi munka gyakorlati útjain is járatos szellem megpróbál ebben a káoszban rendet teremteni. Utat keres rá, hogy egységes alapokra, egyetlen minden vonatkozásban közös rúgóra vezesse vissza a különböző jelenségeket. Módot talál rá, hogy az egymás ellen legszélsőségesebb gyűlölet

tüzeben égő ellentéteket mint közös vonásokkal is bíró körtünetet tün-tesse fel s ezen az alapon felállítsa a mai élet minden problémájának mérlegét.

Mindenekelőtt hatalmas kultúr-történeti áttekintéssel felvázolja az európai szellem fejlődésvonalát. Európa leglényegesebb sajátsága minden más életszemlélettel szemben a személyiség-tisztelete és érvényesi-tése. Európa kultúrájának alapja a kereszténység szintén a személyes Isten hitén épült s az emberi magasabbrendűség méltóságával teremtett dualizmust az élő világban. A humanizmus új pogánysága kikezdte a kereszténységet s lassankint a liberális és radikális irányok munkájával egyengette a tömeglélek s a tömegember eszméjének útját a személyiség elvének megdöntésére. Az emberek lelkében lerombolt hit azonban pótlékokat keresett. Így keletkeztek a különböző mithos atheosok, ilyen két hatalmas mithos atheos egyfelől a kommunisták anyagistenítése és gépkultusza, másfelől a nemzeti szocialisták fajelmélete, a vér mithosza. Azután ebből a történelemfilozófiai szempontból veszi szemügyre Rohan herceg az élet valamennyi jelenségét s az újabb időben felvetett sok divatos eszmét és elméletet. Egy könyvismertetés szűk kerete nem elég arra, hogy a hatalmas kötetben felsorakozó rengeteg gondolatot, felfogást, jelenségmagyarázatot egyenkint bíráljat tárgyává tegyük, bár vannak Rohan hercegnek megállapításai és állásfoglalásai, amelyekkel nem értünk egyet. Különösen a nemzeti szocializmus alapjait igyekszik behatóan megvilágítani s rokonszenvvel szemelláthatóan e felé az új világszemlélet felé fordul, amely szerte alkalmas arra, hogy a szétforgácsolt Európában új, nagy egységeket hozzon létre nem állami kereteken belül, hanem vérrokonság és

közös származás alapján, az úgynevezett népiség alapján, amely népiség felfogása szerint nem bontja meg az állami kereteket, hanem az államok és a nemzetek fölött teremt egységet és közösséget azok közt, akiket az azonos vérség természetteremtette, széttephetetlen köteléke fűz össze. Föltétele ennek a sikerének, hogy megtudja kötni a békét a kereszténységgel, amit Rohan herceg nem tart lehetetlennek, mert különbséget tud tenni a nemzeti szocializmus keresztényellenes, sőt egyenesen új pogány mellékhatása közt, amely egyáltalában nem lényege a nemzeti szocializmusnak. Kereszténység és nemzeti szocializmus közt nincs szerinte lényegbe vágó ellentét, viszont a kereszténység a Rerum novarum és a két Quadragesimo anno óta új nagyszabású szociális program megvalósítását tűzte célul maga elé.

Természetesen szemügyre veszi azokat a nemzeti és népi erőket és állami s kormányzati irányokat, amelyek a nemzeti szocializmussal félig-meddig párhuzamosan vagy vele részben, esetleg teljesen ellentétben próbálják Európa életét, állami és társadalmi berendezését, sok tekintetben egész kultúráját lényegesen átformálni. Itt is a lényegét keresi s a közös eredőket. Alig van Európa hihetetlenül gazdag válságirodalmában könyv, amely ilyen behatóan, rendszeresen — s amennyire már ezen a téren lehet — tárgyilagos pártatlansággal igyekeznék a ma leglényegesebb problémáira, jelenségeire, sorsdöntő helyzeteire rámutatni. Aki a mai európai káoszban legalább némi világossággal tájékozódni akar, nagy haszonnal forgathatja Rohan herceg óriási felkészültséggel, sokszor tündöklő logikával írt és filozófiai szintje mellett is igen érdekes könyvét. De természetesen különösen a magyar olvasónak megfelelő kritikai ellenőrzéssel is kell forgatnia. *k. m.*

Kozma Andor költészte. Irtá: Szabó Richárd. Budapest, 1936.

Szabó Richárd Kozma Andor vérmérsékletével, természetével rokon lélek. Róla írt könyvének ez az ösztönös rokonságérzet adja a melegségét. Elejétől végig becsületes felmérése egy értékes, szép, hosszú költői pályafutásnak. Három nagy fejezetben kapjuk Kozma emberi és költői arcképét: az első költészetének fejlődését mutatja be, a második korához való viszonyát, a harmadik a költői elbeszéléseket boncolja. Szabó nem szintetikus író; bármilyen sokra értékeli is Kozmát, nem arcképét festi, hanem vonásait szedi rendre, lépésről-lépésre figyeli írói fejlődését, amint korábban elhelyezkedik s egyre határozottabb képet ölt munkássága; végigmegy egy sereg jellemző költeményén, keresve, hol, mikor kulminál ez a szép pályafutás. Ennek aztán az a következménye, hogy a tanulmány olyan mértékben lanyhul el, amilyen mértékben Kozma túlmegy önmagán s hosszú, nagy gonddal kigondolt eposzaiba hanyatlik. A mű így bizonyos lapályosságot mutat, s a végén erősen vissza kell tekintenünk azokra az ormokra, melyek Kozma pályájának férfikorában a csúcspontot jelentették. De ez csak szerkezeti hiba, vagy még az sem: a hüvös, szabatos Szabó Richárd külső kompozíció helyett egy belsőt ad, ezzel is pontosabbá téve a helyszíni szemlét, melyet egy értékes étellel végzett. Annál több örömről van a részletrajzokban, akár mint szatirikust, rapszódiaiköltőt elemzi Kozmát, akár mint eposzírót. Elődei ítéletét ő is átveszi, de közelebről igazolja s egy sereg találó esztétikai megjegyzéssel gazdagítja. Általában semmi sem kerül el a figyelmét. Ez pedig olyan költőnél, mint Kozma Andor, nagyon fontos: hiszen Kozmának érzelmi költészete alig van, mondanivalója mindig a korviszonyokban, politikában,

társadalmi életben gyökeredzik s Szabó jószemű kommentárként keresi, fejti kiezeket a kapcsolatokat. De nemcsak hazai, hanem külföldi vonatkozásaiban is tárgyalja Kozma költészetét, szabatosan megformált, kevés szóval sokat mondó, sokrétegu ítéletekben. Amennyire reális értékelő Kozma java alkotásaiban, épolyan tapintatosan méri fel munkássága másodrangú termékeit. Művészi vonás nála, hogy nem mindent maga mond ki, hanem az olvasóra bizza a végső szó formulázását. Ezt kivált Kozma eposzaival kapcsolatban érezzük meghatottan. Szabónak is az a véleménye, hogy Kozma Andor nem ihletett eposzíró. Kivált *Turán* c. eposza inkább iskolapéldája a *Toldi szerelme* nyomán támadhatott rendkívül szorgalommal kigondolt, boszorkányosan eresztékelt, sokrétegu műeposznak, melyből csak egy hiányzik, a korhoz illő naivitás. Kozmában nincs meg a régék mitológiai hamvassága, gyermeki egyszerűsége: e munka gyermeke a műhely-mü gondnak, pompásan összecsatlanó rímei, rímjátékai azonban még mindig csak Koboz krónikás bravúrrjai, egy századvégi modern konzervatív észköltőé, akiben minden jelenség, mult vagy jövő benyomása, szép értelmi játékká higgad Érdekes, hogy kisebb elbeszélő költeményeiben még aránylag sok a személyi, lírai hév, csapongás: eposza, a *Turán* remek viaduktokra, merészen ívelő hidakra emlékeztet, melyeknek szédületes vonalai vannak, biztosak, kecsesek, fenségesek, de állásba meredvedtek. E ragyogó strófák mint megannyi zárt sisakú tekintélyes vitéz haladnak előre, abban a méltóságban, melyet a költő higgadt fantáziája kölészönzött nekik. Szabó könyvének talán éppen az eposzírót tárgyaló része a legeredetibb. A Kozmát ismerő olvasó is itt kap legtöbbet, nem egy helyen vadonatújat. A tanulmány értékes helyet foglal el a szak-

tudós monográfia s az esszé között. Tárgyilagosság tekintetében pedig talán a legsikerültebb minden jellemrajz között, mely az utóbbi években Kozma Andorról nyilvánosságra jutott. *Vajthó László.*

Lovagköltők dalai. (Balogh Károly fordításai. Kir. Egyetemi Nyomda. Budapest. 230 l.)

«Ezek a dalok úgy világítanak a középkor homályába, mint megannyi finom kis aranyszínű sugárkéve; apró fénykörökben bűvös-bájos képek elevenednek meg...» Ezzel kezdődik Balogh Károly hangulatos bevezetése izléses és szép munkájához, amelyet oly barátságos érzéssel vesz kezébe az olvasó. Névtelen lovag-dalokat és huszonkét neves költő énekét tartalmazza a kötet, jórészt a lovagok egykorú signet-jével együtt. Valóban egy pillantás, egy versstrófa s egy kis fantázia és már ideérzik a könyv mögül a lovagkor romantikája, íze, illata. A fordító tehát szinte az első benyomással elérte azt a hatást, — ami talán voltaképeni célja is volt — hogy elénkvarácsolja a Minnesängerek korát, alakjaikkal, viselt dolgaikkal, dalaikkal...

A dalokra, mint egy-egy költő alkotásaira vonatkozólag tegyük meg mindjárt azt az észrevételt, hogy Balogh Károly mintha ezekben is inkább azt akarta volna megmutatni, hogyan, milyen szellemenben daloltak a lovagok. Az az érzésünk, mintha a fordító — mint a lovagkor szerelmese — egy példatarral akarná illusztrálni tulajdonképeni mondani-valóját, célját az áhítatos olvasó számára. Tagolja ugyan nevek szerint is az anyagot, de szellemében mégis szintetikus munkát végez, nem kifejezett költőegyéniségeket ad. Elszállt időt figyel, érez és éreztet, mondhatni a legvarázslatosabb formában; de a Vogelweidék, Eschenbach-ok, mint géniuszok is éppenúgy

beleolvadnak ebbe a keretbe, mint az ismeretlen énekesek. Másszóval: a kisebb dalokat, töredékeket (fordítói tehetségének hangoztatása mellett is) ugyanarra a szintre emeli, mint amelyekre a jelesebbeket leszállítja. Talán az éneklő lovagok kórusának lehetne nevezni ezt a könyvet, akik egy korban éltek s egymás kezét fogva közösen énekeltek.

Érzékeny fordítói technikája különben — amely szépen hatolt át témája sok nehézségén — mutassa meg a bájos: «Du bist min, ich bin din» fordítása:

*«Enyém vagy s én tied,
ezt úgye elhiszed?
Szívem mélyébe
zártalak én be,
de mert a kulcsa elveszett,
kijutnod többé nem lehet.*

Balogh Károly tehát az említett szempont mellőzésével is értékes s különösen érdekes munkát végzett. Oly anyagot adott a magyar olvasóközönség kezébe, — s oly egyszerű könnyedséggel, amelyhez az érdeklődők csak nagy nehézségek árán juthatnának el. *Kiss Tamás.*

Mécs Alajos: Az ismeretlen Japán. (Pantheon kiadás.) Napjainkban az európai ember szemét már nem az egzotikumokra éhes kíváncsiság irányítja Japán felé, hanem a komoly odafigyelés, amely mögött a félelem éberkedik. Túl vagyunk a hirtelen leleplezés kétés értékű szenzációján. Az alapos megismerés kényszerúsége szinte ráparancsol Európára: jó lesz még idejében tudni, milyen az igazi Japán, mit jelent Európa és a fehér ember jövő sorsában? Sietős korunk sok mindenféle szenzációja közt a japán-probléma a legnagyobb rejtély. Alig fél évszázad alatt a gyarmatosítás könnyű zsákmányának hitt szigetország, Európa megrökönyö-

désére, világhatalmasság lett s az ázsiai kérdést olyan megfogalmazásban robbantotta Európa elé, amelynek nagyvonaluságú és roppant távlata méltán megragadhatná egész éberségét, ha a fehérember sorsa értelmileg irányítható volna.

A könyv írója megérezte és megértette, hogy Japánt, ezt a nagy X-et, nem lehet egy futó utazás benyomásain keresztül megmutatni. Éveket tölt el Japánban. A pontos és éles ítéletű, a száz irányban felvértezett kutató készségével próbálja megközelíteni belülről, mélyről azt a roppant kérdés-komplexumot, amit Japán jelent. Ami először megragad művében, az a belülről átélés szuggerációja. Nem zsonglörködik pillanatképekkel, az első benyomások eltűlésével, a jelentéktelenségek felpuffasztásával, kétes egzotikumok riporter színezésével. A lemért és megítélt benyomások, megismerések erős talaját döngöli lábunk alá, — ahogy fokról-fokra körültekinntéssel, terszzerűen vezet Japán külső világába és belső lelkiségébe. Ami élményei humuszából kinő, az jellemző Japán földjére, emberére, lelkiségére.

Nem pillanatokot megrögzítő lencse az író szeme, de egy érzékenységet nem veszítő, sőt a benyomások sűrűsödésével arányosan érzékenyebbé váló lemez, amely nem képsíkban, de plasztikusan rögzíti, teljesíti elő a benyomásokat. Érti az olvasó lapról-lapra, hogy a részletek miként izmosulnak szerves összefüggéskké s a szemfüles ujságíró megválogatott adatai a tudós hozzáértő módszerével hogyan adnak lényeges képet, melyből már logikusan sugározhatnak az ítéletek és következtetések Európa és Japán vonatkozásaira. Érti az olvasó, hogy rakódnak, rétegeződnek a benyomások egymás fölé, amelyeket egy jó szemű, éles ítéletű ember szűrőget, tisztogat az átélés esetlegességében s azután ter-

mészetes összefüggésükben tapaszt egymás mögé. A jelentős is csak annyiban bír értékkel, amennyiben jellemző, a jelentéktelenben pedig észreveszi a sokatmondót. Szilárd talaján áll az élményeknek, az egymást kiegészítő részletek képet s nem színzavart adnak. A képeket érdemes elmélyedve megnézni, hogy lássunk bennük. Nem futó káprázatok s éppen nem igénylik, csak bizonyos tipikus szinkidolgozással az eredeti japánt. Az író nem ítélettel és elfogultsággal megy Japánba, de mély emberi érdeklődéssel, amely még a kínos személyes benyomások ellenére is tovább szilárdul lelkében. Ítéleteit nem formulázza kizárólagos érvényűeknek, minden esetben valami megnyugtató szubjektivitással kihangsúlyozza, hogy azok csak az ő egyéni megállapításai. Éppen ez erősíti meg az ítéletek és következtetések tárgyilagosságát s a könyv végére jutva, az író meggyőződése átérik az olvasó hitévé.

Ahogy oldozza, bontogatja a japánkérdést, megneszeljük, hogy az a szerző számára is egyre bonyolultabb, áthatolhatatlanabb lesz, de élménytömegén átlüktet az érteni és megértetni akaró előretörtető tempója. Éppen feladata nehézségével tisztában levő megfigyelőre vall, hogy ítéletét nem tartja föltétleneknek s nem is egyes észrevételeiből következteti ki felfogását.

A Japánt járó ember élményanyagát nem ellenőrizhetjük, de ennek összefüggésbe rendezését, mondattá, ítéletté érlelését, az érdeklődést egyre fokozó stílusmunkát, a mértéket tartó, nem a szavak színességével, hanem az avatott író arányérzékével dolgozó megfigyelőt mindenütt megtaláljuk. A mű érdekessége nem lankad, egyre feszültebbé válik, ez az érdekes témán kívül elsősorban a szerző írói érdeme.

Réz Gyula